

УДК 338.246.025(477)

Глушко А.Д.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

РЕГУЛЯТОРНІ ВАЖЕЛІ Й ІНСТРУМЕНТИ НА РИНКАХ ДОСКОНАЛОЇ ТА НЕДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

У статті досліджено особливості інституційного забезпечення регуляторної політики в Україні. Проаналізовано важелі та інструменти регуляторної політики на ринках досконалої конкуренції, монополії, олігополії й монополістичної конкуренції.

Ключові слова: регуляторна політика, інституційне забезпечення регуляторної політики, регуляторні важелі та інструменти, ринки досконалої та недосконалої конкуренції, державні регулятори, ринкові регулятори.

Glushko A

REGULATOR AND SCALES TOOLS IN THE MARKET ADVANCED AND PERFECT COMPETITION

The article considers peculiarities of the institutional providing of regulatory policy in Ukraine. The analysis of levers and instruments of regulatory policy on the markets of perfect competition, monopoly, oligopoly and monopolistic competition has conducted.

Keywords: regulator policy, institutional providing of regulatory policy, regulatory levers and instruments, markets of perfect and imperfect competition, state regulators, market regulators.

Глушко А.Д.

СОВЕРШЕННОЙ И НЕСОВЕРШЕННОЙ КОНКУРЕНЦИИ

В статье исследованы особенности институционального обеспечения регуляторной политики в Украине. Проанализированы рычаги и инструменты регуляторной политики на рынках совершенной конкуренции, монополии, олигополии и монополистической конкуренции.

Ключевые слова: регуляторная политика, институциональное обеспечение регуляторной политики, регуляторные рычаги и инструменты, рынки совершенной и несовершенной конкуренции, государственные регуляторы, рыночные регуляторы.

Глушко А.Д.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальною проблемою державної регуляторної політики є її здатність підвищити ефективність економічної діяльності та забезпечити сталій розвиток економіки. Регуляторна політика має бути спрямована на максимізацію корисності, що можуть принести суспільству регуляторні заходи. При цьому законодавчим постає питання про рівень адекватності застосовуваних важелів та інструментів регуляторної політики рівню розвитку конкуренції на ринку. Мова йдеться про ефективність регуляторних заходів та особливості їх застосування на ринках досконалої конкуренції, монополії, олігополії й монополістичної конкуренції.

Аналіз останніх джерел досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження проблем реалізації державної регуляторної політики присвячені праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених у галузі державного управління та регулювання економіки. Серед науковців слід відзначити наукові роботи З.С.Варфалія, К.М.Ляпіної, Д.В.Ляпіна, Д.М.Стеченка, О.В.Кужель, В.І.Дилленка, Б.Кеміша, В.Віскузі, Дж.Стілтера, С.Пельтманна та інших вчених. Проте, у зв'язку з нестачею досліджень сучасного економічного середовища, дане питання потребує подальшого дослідження.

Цілі статті. Метою дослідження є аналіз регуляторних важелів та інструментів на ринках досконалої конкуренції, монополії, олігополії й монополістичної конкуренції. До основних завдань статті правомірно віднести наступні:

- з'ясувати структуру інституційного забезпечення регуляторної політики в Україні;
- встановити залежність між видом регуляторних інструментів, що застосовуються регуляторними органами та рівнем конкуренції на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На методологічному рівні дослідження регуляторної політики правомірно розглядати на ринках досконалої та недосконалої конкуренції. Даний методологічний підхід забезпечить оптимізацію в дослідженні функцій регуляторних органів. При цьому під ринком досконалої конкуренції правомірно розуміти ринкову структуру, яка має низьку концентрацію продавців і покупців, регулюється виключно автоматичними ринковими механізмами попиту, пропозиції, ціни, без

прямого втручання будь-яких інституцій – державних або недержавних.

Недосконало конкурентними є ринки, на яких покупці або продавці у своїх рішеннях враховують власну здатність впливати на ринкову ціну. Ця особливість змінює поведінку фірм і розподіл ресурсів. Група ринків недосконалої конкуренції включає наступні ринкові структури, а саме: чисту монополію, олігополію, монополістичну конкуренцію.

У відповідності із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», правомірно виділити два рівні реалізації регуляторної політики у сфері господарської діяльності: загальнодержавний та регіональний.

На загальнодержавному рівні регуляторними органами виступають: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інші державні органи, центральні органи виконавчої влади, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження приймати регуляторні акти [1].

На регіональному рівні регуляторними органами виступають: Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження приймати регуляторні акти [1].

До регуляторних органів також належать територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи та організації, некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації, відповідно до своїх повноважень, приймають регуляторні акти.

З метою координації питань, пов'язаних із регуляторною політикою в Україні функціонує центральний регуляторний орган – Державний комітет із питань регуляторної політики та підприємництва. У той же час в окремих сферах економіки діють регуляторні органи зі спеціальним статусом. Зокрема, у сфері телекомунікацій, користуючись радіочастотним ресурсом і надаючи послуги поштового зв'язку функціонує регуляторний орган зі спеціальним статусом – Національна комісія з питань регулювання зв'язку України, на ринку фінансових послуг – Державна комісія із цінних паперів та

фондового ринку і Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, а в галузі електроенергетики й надрізового комплексу – Національна комісія регулювання електроенергетики України. Зазначені комісії покликані забезпечувати проведення єдиної державної регуляторної політики у відповідних сферах.

Таким чином, структуру інституційного забезпечення регуляторної політики України доцільно представити у вигляді схеми (рис. 1). В даному разі під інституційним забезпеченням правомірно розуміти сукупність регуляторних органів, які забезпечують провадження регуляторної політики у сфері господарської діяльності.

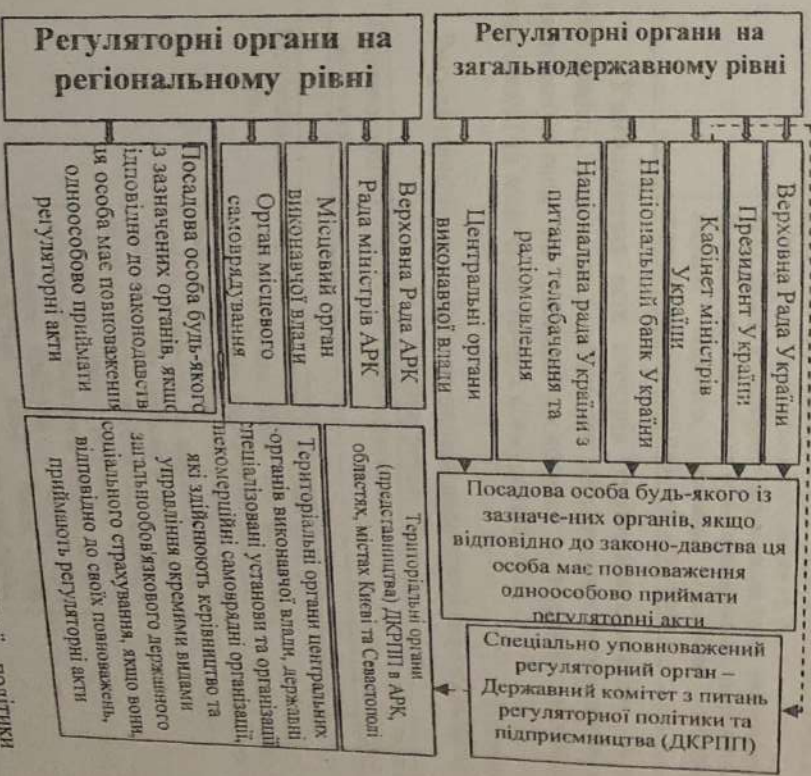

Рис. 1. Інституційна структура регуляторної політики України

Як складає держава управління регуляторна політика містить у собі сукупність правових, адміністративних та економічних важелів. Наявність правових важелів у структурі регуляторної політики підтверджується спрямованістю державної господарських відносин шляхом прийняття регуляторних актів. В той же час поняття державної регуляторної політики, наведене в Законі України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», передбачає наявність адміністративних та економічних важелів.

Хоча в економічній літературі існує досить чітке розмежування адміністративних та економічних важелів, доцільно відмити їх тісний взаємозв'язок. Адже щоб задіяти економічний регулятор, регуляторні органи мають попередньо прийняти адміністративне рішення. У цьому разі економічні регулятори мають ознаки адміністрування. Будь-який адміністративний регулятор, спонукаючи суб'єкти господарювання виконувати певні дії, водночас опосередковано впливає на окремі економічні процеси. Тобто адміністративні важелі мають ознаки, характерні для економічних, опосередкованих регуляторів [6].

Вище зазначені важелі регуляторної політики складаються із сукупності інструментів, які є засобом досягнення підвищення ефективності господарської діяльності (табл. 1) [4].

Таблиця 1
Важелі та інструменти регуляторної політики

Важелі регуляторної політики	Інструменти регуляторної політики
1	2
Правові	регуляторні акти, які спрямовані на правове регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання
Адміністративні	прогнозування та індикативне планування економічних процесів, обсягів виробництва, цін і т. ін.; прямий контроль монополічних ринків; розробка державних норм і стандартів; ліцензування; квотування тощо.

1	2	3
Економічні	Продовження таблиці 1	Тип ринку, на якому застосовується
1) інструменти бюджетно-податкового (фіскального) регулятивного блоку: податкові ставки, податкові пільги, база оподаткування, режим оподаткування, структура витрат, розподіл податкових навантажень за рівнями бюджетів, балансування бюджетів і т. ін.		Ринок досконалої конкуренції, монополічний ринок
2) інструменти грошово-кредитного регулятивного блоку: норми обов'язкових банківських резервів, норми міжбанківських кредитів, норми процентів за державними облігками, норма облікової процентної ставки, емсія грошей тощо;		
3) інструменти зовнішньоекономічного регулятивного блоку: зміни у валютному курсі, пільги для правочужих на експорт, мита політика, квотування і т. ін.;		
4) інструменти соціального регулятивного блоку: диференціація при оподаткуванні доходів, обов'язкове державне страхування на випадок безробіття, соціальне страхування, пенсійне страхування, ринні види соціальної допомоги і т. ін.		

Узагальнення всіх спектрів регуляторних важелів надало можливість виділити 5 основних регуляторних інструментів, які застосовуються на ринках досконалої конкуренції, монополії, олігополії та монополістичної конкуренції (табл. 2).

Таблиця 2
Регуляторні інструменти на ринках досконалої та недосконалої конкуренції

Регуляторний інструмент	Характеристика	Тип ринку, на якому застосовується
1	2	3
Регулювання ціни	Передбачає встановлення певної ціни, що її мають створювати фірми, або визначення певного діапазону, в межах якого фірма може сама визначати ціну. Регуляторні органи можуть визначати як максимальну, так і мінімальну ціну, що може встановлюватися на ринку. Регулювання ціни є тим засобом, за допомогою якого регуляторні органи забезпечують досягнення кільцевої мети – обмеження прибутків у галузі. Ціна обмеження прибутків чиним, щоб встановлюється таким чином, щоб регулювальна фірма отримувала прибуток на рівні середньої норми прибутку.	

Продовження таблиці 2

1	2	3
Регулювання обсягів виробництва і проливу	Може використовуватися як окремі засіб або в поєднанні з регулюванням цін. Поширеною формою контролю обсягів виробництва і проливу є «повне задоволення попиту за регульованого ціною». При цьому даний засіб використовується не досить часто, оскільки регулювання цін автоматично регулює і обсяг виробництва.	Монопольний ринок
Регулювання входу та виходу з нього	Вхід на ринок може контролюватися шляхом введення спеціальних дозволів. Основною для регулювання входу з ринку є прання регуляторних органів забезпечити надання послуг ширшому колу споживачів, ніж це можливо на вільному ринку. Досягнення цієї мети може передбачати обов'язкування регульованих фірм на нерибуткованих ринках і, отже, певну потреби в регуляторних заходах, які б не дали їм змоги піти з ринку без згоди регуляторного органу.	Монопольний ринок, ринок олігополії
Регулювання якості продукції чи послуг	В деяких випадках регуляторні органи можуть встановити мінімальні стандарти щодо надійності надання послуг. Однією з причин мінімального використання методів регулювання якості є висока вартість контролю. Адаже вона охоплює цілу низку параметрів. Загалом економічне регулювання не переважає жорстких обмежень на якість продуктів та послуг, що їх продають фірми, за однієї вжитими винятком: безпека продукції.	Ринок досконалої конкуренції, монопольний ринок, ринок олігополії та монополістичної конкуренції
Регулювання інвестицій фірми	Регулювання інвестицій передбачає участь органів влади у процесі вибору фірмою технологій та вхідних ресурсів. Наприклад, регуляторний орган може вплинути на пов'язані з розподілом капіталу рішення таких державних підприємств, як телефонні компанії.	Монопольний ринок

Розглядаючи державні регулятори, які застосовуються на ринках досконалої та недосконалої конкуренції, доцільно відмітити існування одного із найважливіших регуляторних інструментів – конкуренцію. Вона виступає як об'єктивний

економічний закон ринкової економіки, зовнішньою силою, що стимулює виробників підвищувати ефективність виробництва, якість продукції, урізноманітнювати асортимент товарів, збільшувати нагрмадження і розширювати виробництво, а найбільш повного задоволення власних потреб. Конкуренція є важливим регулятором пропорцій виробництва і споживання. Конкуренція спрямовує дії всіх учасників ринків в інтересах суспільства, сприяє збалансуванню попиту і пропозиції товарів на ринку, забезпечує реалізацію закону пропорційного розвитку суспільного виробництва. На основі дії закону конкуренції приводяться в рух всі інші об'єктивні економічні закони, що забезпечують економічний розвиток [7].

Використовуючи різноманітні важелі й інструменти, регуляторні органи мають проваджувати регуляторну політику на ринках досконалої конкуренції, монополії, олігополії та монополістичної конкуренції таким чином, щоб збільшити економічну та соціальну ефективність регуляторних заходів. З цією метою необхідно враховувати той факт, що регуляторні заходи можуть впливати на інтереси всіх суб'єктів ринкових відносин.

- У вітчизняній літературі виділяють три типи інтересів:
- інтереси громадян (споживачів);
 - інтереси суб'єктів господарювання;
 - інтереси держави [5].

Системність у дослідженні визнає врахування усіх трьох типів інтересів. В протилежному випадку неможливо зробити висновок про те, чи є регуляторні заходи, що впроваджуються, найбільш оптимальними.

У зарубіжній літературі виділяють дві групи інтересів: інтереси громадян (споживачів) та інтереси суб'єктів господарювання. Держава розглядається як виконавець волі двох зацікавлених груп. При цьому регуляторні органи провадять регуляторну політику таким чином, щоб забезпечити для себе максимальну політичну підтримку.

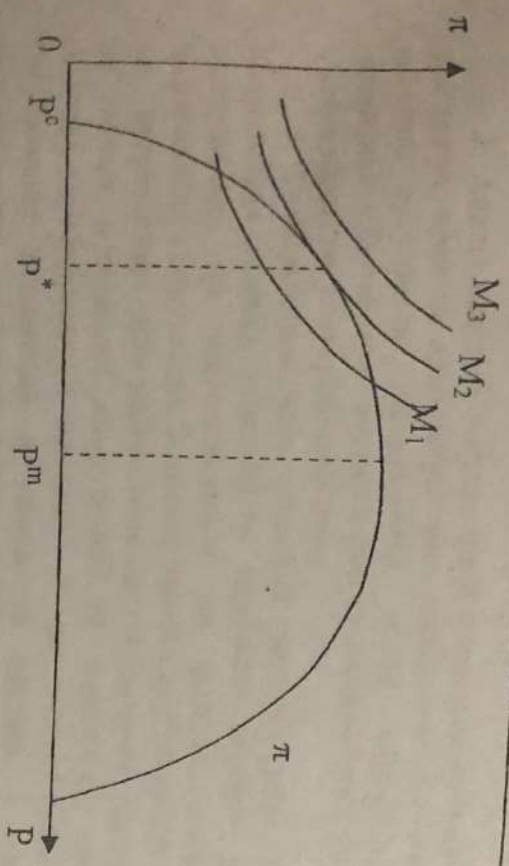

Рис. 2. Оптимальна регуляторна політика: модель С. Пельмана

Підтвердженням даного положення є модель оптимальної регуляторної політики, яка розроблена С. Пельманом та спрямована на регулювання цін державними та місцевими органами влади (рис. 2).

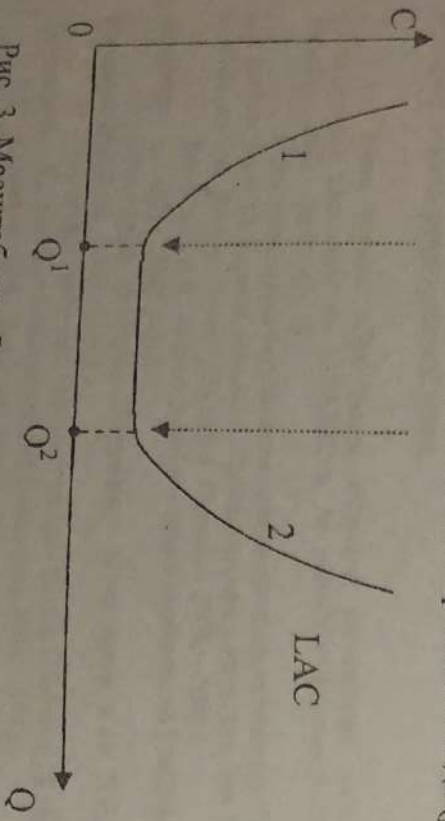

Рис. 3. Масштаб виробництва

На графіку, представленому на рисунку 2, $\pi(P)$ – це функція прибутку, оскільки прибуток галузі залежить від ціни. Як бачимо з малюнку, $\pi(P)$ має зростаючий характер для всіх P , більших від P^c (конкурентна ціна) та менших від P^m (монополна ціна), і спадний характер для цін, вищих від P^m [2].

Спадний характер прибутку галузі за умови зростання ціни можна пояснити кривою масштабу виробництва (рис. 3).

На відрізьку 1 спостерігається зростаючий ефект масштабу, тобто при зростанні обсягів виробництва довгострокові середні витрати знижуються. Скорочення витрат може бути викликане набутим досвідом під час освоєння технологій, використанням альтернативних джерел сировини. На відрізьку 2 спостерігається спадний ефект масштабу, тобто довгострокові середні витрати зі збільшенням обсягу випуску зростають. Це пов'язано, перш за все, із підвищенням рівня адміністративних витрат [3]. Тому, навіть за умови підвищення ціни, при досягненні рівня виробництва Q^2 прибуток галузі матиме спадний характер.

У моделі С. Пельмана функція політичної підтримки органів влади має вигляд $M(P, \pi)$, де P – ціна, а π – прибуток галузі. Крива M_1 являє собою всі можливі комбінації ціни та прибутку, які забезпечують політичну підтримку органів влади на рівні M_1 . Аналогічний зміст містять криві M_2 та M_3 . Вважається, що $M(P, \pi)$ зменшується із збільшенням ціни і водночас збільшується із збільшенням прибутків галузі. Оже, $M_3 > M_2 > M_1$.

Оптимальною ціною (P^*) є ціна, що забезпечує максимальний рівень політичної підтримки за умови, що прибуток дорівнює $\pi(P)$. P^* лежить посередині між конкурентною ціною P^c , яка забезпечує нульовий прибуток, і монополною ціною P^m , за якої галузевий прибуток максимізується [2].

Аналіз моделі С. Пельмана дозволяє говорити про правомірність її застосування на ринках досконалої та недосконалої конкуренції при дослідженні питання щодо необхідності регулювання ціни. Враховуючи рівень ціни на досліджуваному ринку та оптимальну ціну (P^*), згідно з моделлю С. Пельмана, органи влади можуть обґрунтувати необхідність підвищення чи зниження існуючої ціни.

Висновки. Проведені дослідження особливостей інституційної структури регуляторної політики в Україні та регуляторних важелів й інструментів на ринках досконалої і недосконалої конкуренції дають змогу зробити наступні висновки: 1. Розглянувши структуру інституційного забезпечення регуляторної політики в Україні, правомірно виділити два рівні реалізації регуляторної політики у сфері господарської діяльності: загальнодержавний та регіональний.

2. Аналіз важелів регуляторної політики дозволив виділити три групи: правові, адміністративні, економічні. Кожен із важелів містить сукупність інструментів, дієве використання яких дозволить забезпечити високий рівень економічної та соціальної ефективності регуляторної політики.

3. Узагальнення всіх спектрів регуляторних важелів та інструментів надало можливість виділити основні регуляторні інструменти, які застосовуються на ринках досконалої та недосконалої конкуренції. Зокрема, такий регуляторний інструмент як регулювання ціни найчастіше застосовується органами влади на ринках досконалої конкуренції та монополії, регулювання обсягів виробництва і продажу – на монопольному ринку, регулювання входження в ринок та виходу з нього – на монопольному ринку та ринку олігополії, регулювання якості продукції чи послуг – на всіх видах ринку, регулювання інвестицій фірми – на монопольному ринку.

4. Встановлено, що на ринках досконалої та недосконалої конкуренції, поряд з державними регуляторами, діє ринковий регуляторний інструмент – конкуренція. Конкуренція, як ринковий регулятор, сприяє збалансованості попиту і пропозиції та встановленню рівноважної ціни.

1. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.

2. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: Пер. з англ. / В. Кіп Віскузі, Джон М. Вернон, Джозеф Е. Гарингтон (мол.); Наук. ред. пер. та авт. передм. О. Кілієвич. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 1047 с.

3. Задорожна Н.В. Мікроекономічна теорія виробництва і витрат. Навч.-метод. Посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 219 с.

4. Національна економіка: Підручник. / За ред. проф., к.е.н. П.В. Круша. – К.: Каравела; Піча Ю.В., 2008. – 416 с.

5. Регуляторна політика: нові можливості / За ред. К.Ляпіної, Д. Ляпіна і Я. Демченкова. – К.: Інститут Конкурентного Суспільства, 2004. – 170 с.

6. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 176 с.: іл. – Бібліогр.: с. 166-169.

7. Аналітичний центр «Академія». Проблеми врегулювання діяльності природних монополій в Україні та можливі способи й механізми їх розв'язання, 2005 р. // www.academia.org.ua